

TWEE STADSZICHTEN ¹

De tegelcollectie in de muren van de badkamer en de keuken van kasteel de Renesse telt zeven tegeltableaus. We behandelden reeds het landelijk tafereel met een ploegende boer², de zittende Keeshond³, het Oudtestamentisch tafereel van Jozef en zijn broers aan de put⁴ en de afbeelding van de Heilige Antonius⁵.

In deze bijdrage worden twee stadszichten belicht, geschilderd in landscape formaat die elk zes tegels tellen, twee hoog en drie breed.

Het betreft een zicht op de Vijverberg in Den Haag en een stadszicht van Gorinchem in Zuid-Holland.

I. DE VIJVERBERG TE 'S.GRAVENHAGE

Het tegeltableau met dit onderschrift, geschilderd in kobaltblauw, bevindt zich in de westelijke muur van de keuken (pag. 2, afb. 1). De voorstelling betreft eerder een 'water'zicht, gezien vanaf de Korte Vijverberg in Den Haag met zicht op de Hofvijver en de aanpalende gebouwen. De Vijverberg is een van de oudste en meest karakteristieke plekken rond de Hofvijver, midden in het politieke hart van Nederland. Al in de dertiende en veertiende eeuw werd hier aan het hof van de graven van Holland gebouwd en gegraven, waarbij een natuurlijk duinmeertje werd vergroot tot de Hofvijver. Het hierbij vrijgekomen zand werd opgehoopt tot de "berg" waar de Vijverberg zijn naam aan dankt.

Aan de ene kant ligt het Binnenhof met de Ridderzaal, aan de andere kant de chique huizen aan de Lange Vijverberg. Vanaf de kades heeft

men zicht op het Catshuis (ook genoemd het Torentje), te zien aan de linkerkant van het tegeltableau, dat de ambtswoning is van de Nederlandse minister-president. Verder, enkele musea waaronder het Mauritshuis en de Gevangenpoort.

Middenin de Hofvijver ligt een met bomen beplant eilandje waar traditioneel de ooievaars broeden. Vandaar de afbeelding van een ooievaar met een paling in zijn bek in het stadswapen van Den Haag. Op de voorgrond twee zwanen die opvallen door hun naïeve schildering.

De dubbele omlijsting van tweemaal twee fijne lijnen beantwoordt aan de 19de-eeuwse gewoonte om tegeltableaus als *trompe l'oeil* schilderijen voor te stellen of ingekaderde prenten, tegen een achtergrond van witte tegels. De zes tegels van het tableau worden gevat in een kader van smalle blauwe tegeltjes, 13 x 3 cm, zoals alle enkelvoudige tegels, alle viertjes en tableaus in de keuken.

De staat van bewaring is zeer goed. Enkel tegel 6 toont een breuk in de rechterbovenhoek.

Vermoedelijke productieplaats is Rotterdam, laatste kwart 19de eeuw.

¹ Gegevens over beide tableaus zijn overgenomen uit: Meul Veerle, *Restauratie kasteel de Renesse, Fase I, Onderzoek van de tegelverzameling, Deel II Beschrijvende inventaris*, Eindrapport, in opdracht van Fr. Goedleven n.v., ontwerp arch. Edith Vermeiren, onderzoek A.M. Consult n.v., 1995.

² artikel 1 - Tegeltableau in de badkamer

³ artikel 3 - Keeshond in de badkamer

⁴ artikel 4 - Tegels met Bijbelse histories

⁵ artikel 5 - Sint-Antonius in de keuken

Afb. 1. Tegeltabelau met de voorstelling van 'De Vijverberg te 'S.Gravenhage' in de keuken van het kasteel (foto: auteur)

II. GEZICHT OP GORINCHEM

Gorinchem, uitgesproken als Gorkum en ook wel geschreven als Gorcum of Gorkum, is een stad en gemeente in de Nederlandse provincie Zuid-Holland.⁶ Gorinchem ligt aan de rivieren de Linge en de Boven-Merwede die de voortzetting is van de Waal. Het is een goed bewaarde vestingstad ten westen van de A27, de autosnelweg die van Breda via Utrecht naar Almere in Flevoland loopt.

Op de voorgrond van het in blauw geschilderd tableau (pag. 3, afb.2) bevinden zich op het water van de Waal verscheidene schepen en roeibootjes met menselijke activiteit. Op de achtergrond is in profiel het stadje aanwezig waarbij men van links naar rechts herkent: een stellingmolen, de kerk, een stadspoort, een ophaalbrugje waarschijnlijk over het Merwedekanaal en nog een tweede molen.

De architectuur is haarscherp geportretteerd.

Net als het vorige tableau is het zicht op Gorinchem als een prentkaart gevat in een dubbele omlijsting. Het mag dan op dezelfde wijze toegeschreven worden aan een Rotterdamse productie, laatste kwart 19de eeuw, ongetwijfeld in hetzelfde atelier en van de hand van dezelfde schilder.

⁶ Voor meer informatie over Gorinchem, zie : <https://nl.wikipedia.org/wiki/Gorinchem>

Afb. 2. Tegeltabelau met een zicht op Gorinchem in de keuken van het kasteel (foto: Veerle Meul, 1994/95)

Waar bevond/bevindt zich het tableau en wat weten we erover ?

Het tableau was ingemetst in de schuine schouwwand in de hoek tussen de westelijke en de noordelijke muur van de keuken. Dit weten we door twee afbeeldingen van die schuine schouwwand die dateren respectievelijk uit 1983 en 1995; ook in een publicatie uit 1986 is het tableau afgebeeld.

Vandaag, 2026, is het er (mogelijk) niet meer.

Toch is het nuttig, zoniet nodig, om het in deze bijdrage op te nemen teneinde de verdwijning ervan algemeen kenbaar te maken en de context van de verdwijning toe te lichten.

1983

De vroegste afbeelding van het tableau is te zien op een zwart-wit foto uit 1983, in het bezit van de Heemkundige Kring van Malle (afb. 3).⁷ Daarop ziet men het tableau, hier aangeduid met een rode pijl, ingemetseld in wat een schuine schouwwand lijkt, boven een soort schouwmeubel.

Wat de oriëntatie betreft, herkent men links de mooie dubbele stijldeur en op de muur rechts het tegeltableau met de H. Antonius.

Boven en onder het tableau bevinden zich telkens drie tegels beschilderd met een drietulp in het blauw (pag. 5, afb. 4. A), hier geel omcirkeld.

Het decor van het viertje dat in het schouwmeubel zelf is aangebracht, hier paars omcirkeld, is op deze foto slechts vaag te onder-

scheiden, maar kan waarschijnlijk toch gedetermineerd worden als vier tegels met bloempotdecor (pag. 5, afb. 4. B).

Van dit alles is vandaag niets meer te zien.

Samen met de 6 tegels van het tegeltableau, de 6 in het geel omcirkelde drietulptegels en de 4 tegels in het schouwmeubel ontbreken er in die hoek dus 16 tegels.

Op de naastliggende noordelijke muur stippen we twee referentiepunten aan:

bovenaan, aangeduid met blauwe pijl, een tegel met een bloempotdecor van het type dat mogelijk ook het schouwmeubel versiert, en daaronder, aangeduid met groene pijl, een tegel met een blauw landschap (pag. 5, afb. 4 C).

Afb. 3. Foto uit 1983 met de betegelde schouwwand in de keuken

⁷ Met dank aan Luc Cox, voorzitter Heemkundige Kring, Malle.

Enkele vaststellingen m.b.t. afbeelding 3

1. De ronde opening net boven het viertje in het schouwmeubel lijkt voorzien om een kachelbuis aan te sluiten; het gat is blijkbaar dicht gemaakt met een prop papier. Het meubel zelf heeft te weinig diepte om een kachel te kunnen zijn. Loopt deze opening verder door naar de schuine wand waarachter een rookkanaal wordt vermoed?
2. Rondom rond de kamer wordt door een samenspel van blauwe en witte tegels een lambriseringseffect gecreëerd, zowel op de muren links en rechts van het schouwmeubel als vermoedelijk ook er achter.
3. Rechts van het schouwmeubel valt een nis op, twee wandtegels diep met een zesdelig raampje, aangeduid met gele pijl, dat zicht geeft op stenen van de oostelijke buitenmuur. Op het grondplan van de eerste verdieping kan deze muur gelokaliseerd worden als buitenmuur van de slaapkamer (zie Bijlage). De nis heeft een dun, iets naar voren uitstekend venstertablet; de blauwe tegels van de lambrisering volgen de diepgang van de nis.
4. Rechts van deze vensternis zien we een deel van de zijwand van een tweede vensternis, aangeduid met oranje pijl, die bovenaan uitgelijnd is op het vorige. Voortgaand op het stukje zwart dat de hoekpunt van de uitstekende venstertablet moet zijn, hebben beide nissen dezelfde hoogte.
5. Op dezelfde afbeelding hebben we met zwarte pijlen nog een viertje en een tegel met vogeldecor aangeduid, die er vandaag niet meer zijn. De vage cirkelvorm op de vier tegels van het viertje doet vermoeden dat dit bijbelhistories waren.

Afb. 4. A. Tegel met drietulpdecor, op afb. 3 aangeduid met een paarse pijl (foto: Veerle Meul)

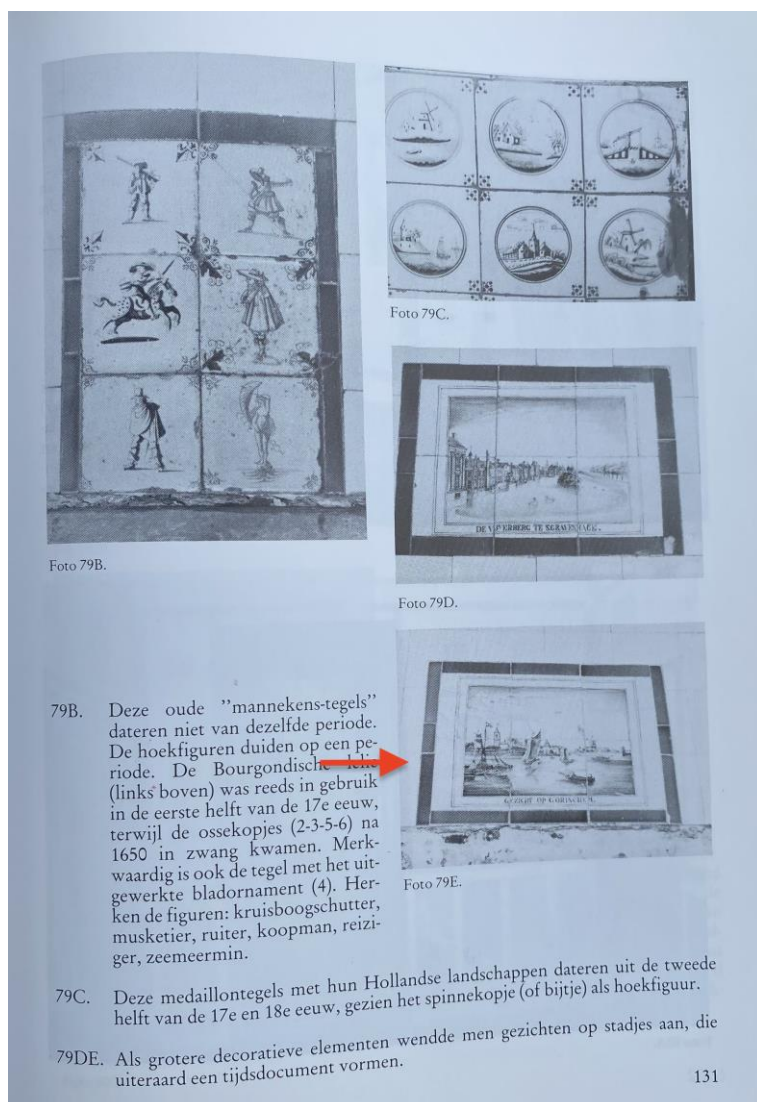

Afb. 4. B. Tegel met bloempotdecor van het type als op afb. 3 aangeduid met een blauwe pijl (foto: Veerle Meul)

Afb. 4. C. Tegel met landschapsdecor, op afb. 3 aangeduid met een groene pijl (foto: Veerle Meul)

1986

Afb. 5. Afbeeldingen van tegels in het Jaarboek 1986 van de Heemkundige Kring van Malle

In het Heemkundig Jaarboek van Malle van het jaar 1986 verscheen een artikel over de geschiedenis van het kasteel de Renesse met enkele afbeeldingen van tegels in het kasteel.⁸

Op pagina 131 herkennen we de beide hier besproken tableaux met de fotonummers 79D en 79E waarvan het bijschrift luidt: *Als grotere decoratieve elementen wendde men gezichtjes op stadjes aan, die uiteraard een tijdsdocument vormen* (afb. 5). Het tableau 'Gezicht op Gorinchem' is hier aangeduid met rode pijl.

Aan de randen van de omliggende witte tegels, althans boven, links en rechts van het tableau, wordt vastgesteld dat het tableau zich in dat jaar nog steeds in de muur bevindt.

Onderaan het tableau is echter een ruwe zone te zien en lijken de witte tegels daar weggekapt, zelfs verder dan de tableaubreedte. Dit is dan uitgevoerd tussen 1983 en 1986; waarom is niet duidelijk.

⁸ Edith Vermeiren en Camille Delvaux, *Camera op het kasteel de Renesse te Oostmalle*, in: Heemkundige Kring Malle, Jaarboek 1986, p. 131.

1995

Afb. 6. Foto uit 1995 met de betegelde schouwwand in de keuken (foto: Veerle Meul)

De studie en inventaris van de tegelcollectie die in 1994/95 werd gemaakt, bevat ook enkele foto's van die schuine schouwwand (afb. 6).⁹ Hiermee is het mogelijk om de situatie uit 1983 met die in 1995 te vergelijken.

De drie tegels met het drietulp-decor net onder het plafond zijn nog steeds aanwezig, hoewel bovenaan licht ingekort; dit is duidelijker te zien bij de bloempot-tegel rechts ernaast (blauwe pijl en afb. 4. B).

Het tableau zelf is ook nog aanwezig; het ligt op de zelfde afstand A van de drie tegels bovenaan als op de foto uit 1983.

De drie tegels met het drietulp-decor onder het tableau ontbreken. Volgens de afstand B, gemeten tussen de onderrand van het tableau en de bovenrand van de drie tegels op de foto uit 1983, zou er nog minstens een kwart tegelhoogte van deze drie tegels op deze foto moeten te zien zijn.

Die zijn er niet meer !

In de zone onder het tableau zijn de witte tegels verdwenen, wat reeds was vastgesteld uit de braaksporen zichtbaar op de foto in het heemkundig jaarboek van 1986.

Op de noordelijke muur zijn de bloempottegels (blauwe pijl) en de landschapstegel (groene pijl) bewaard gebleven, maar het viertje uit 1983 (zwarte pijl op afb. 3) is verdwenen. Op de plaats van dit laatste hangt hier een ingekaderde prent.

Het schouwmeubel is hoger dan dat op de foto uit 1983 wat wordt opgemaakt door vergelijking met de hoogte van de vensternis ernaast (oranje pijl).

Er is heel wat detail van het meubel te zien; het is dus zeker geen verwarmingselement, zoals vermoed bij de situatie in 1983. Er staan twee miniatuurautootjes bovenop de kast en ook nog enkele op de bovenste legplank. Daaronder zitten twee kastdeurtjes en mogelijk een

⁹ Meul Veerle, *Restauratie kasteel de Renesse, Fase I, Onderzoek van de tegelverzameling, Deel I Foto-inventaris*, in opdracht van Fr. Goedleven n.v., ontwerp arch. Edith Vermeiren, onderzoek A.M. Consult n.v., 1995.

uitspringend basisdeel waarop een schaal met fruit en wat prularia is te zien. Verwarming van de ruimte wordt geleverd door de radiator onder het venster.

De lambrisering met blauwe en witte tegels is verwijderd vanaf de dubbele deur tot de rechter niswand van het tweede venster (afb. 7).

De inrichting van de kamer wijst duidelijk op een gebruik als keuken.

In elk geval, wat belangrijk is voor deze studie is de vaststelling dat het tegeltableau met het zicht op Gorinchem er in 1994/95 nog steeds was, alsook de drie drietulptegels erboven.

Afb. 7. Foto uit 1995 met links de betegelde schouwwand in de keuken en rechts een keukenmeubel. In de rechterhoek de blauw-en-witte tegellambrisering die op de schouwwand en grotendeels op de noordelijke muur verwijderd is (foto: Veerle Meul, 1995)

2026

Vandaag is van de schuine wand met betegeling niets meer te zien. Vóór die schuine wand is nu

tot op drie vierde muurhoogte een elektriciteitskast geplaatst (afb. 8).

Afb. 8. Elektriciteitskast in de keuken, respectievelijk met gesloten en open deur (foto: auteur)

Boven die kast werd een PVC-kabelhuis geplaatst met dubbele afdekkap die eenvoudig afgenomen kan worden (afb. 9). Hierin liggen dikke bundels elektriciteitskabels die bovenaan verdwijnen in een grote opening. Vermoedelijk nemen die kabels in de muur een bocht naar rechts, richting oostelijke muur. Dit verklaart mogelijk de brede strook cementvulling net onder het plafond over de hele breedte van de noordelijke muur, waarvoor de tegels van de bovenste rij bovenaan ingekort werden.

De achterwand van het PVC-kabelhuis bestaat uit een grijze geribde PVC-plaat waaraan de kabels zijn vastgemaakt. Van de eigenlijke muur is niets meer te zien.

Aan de hand van de tegel met het waterlandschap (aangeduid met groene pijl op de afbeeldingen 3, 6 en 9) en de tegel met bloempotdecor (hier aangeduid met blauwe pijl) kunnen de plaatsen van het tegeltableau en van de drie tegels met drietulp-decor op afbeelding 9 uitgetekend worden.

Afb. 9. Kabelgoot bovenaan de elektriciteitskast met zicht op de elektriciteitskabels en de achterliggende PVC-plaat. Het rode en de groene kaders geven de plaats aan waar respectievelijk het tegeltableau en de drie tegels met drietulpdecor zich bevinden/bevonden (foto: auteur)

Schade

Het tableau (afb. 2) is zwaar beschadigd. Geen enkele van de zes tegels is schadevrij.

De tegel op plaats 4 vertoont een echte breuk, maar alle zes tegels hebben een veelheid aan barsten en scheuren. Het is, mijn inziens, onmogelijk om dit tableau uit de muur te halen

voor eventuele restauratie. Het zou uiteenvallen in talloze stukken en brokjes met broze randen die niet meer te verlijmen zijn.

Dit staat in schril contrast tot het tableau met de Vijverhof te S'Gravenhage (afb. 1) dat, op één barst na, volledig gaaf is.

Wat kan hiervan de oorzaak zijn ?

Doordat we geen zicht meer hebben op de oorspronkelijke schuine schouwmuur en dat er zich sinds 1983 twee verschillende schouwmeubels aandienen waar er bij één een ronde opening wordt herkend voor aansluiting van een kachelbuis, is het niet duidelijk of en hoeveel warmte deze muur heeft gekregen van een kachelelement en het achterliggend rookkanaal.

Ondanks dat biscuittegels een inerte materie zijn, zetten die toch lichtjes uit bij hevige en langdurige warmte. In het harnas van bepleistering en aanliggende witte tegels waartussen het tableau vastgeklemd zat, kunnen de tegels niet uitzetten en ontstaan er in het tegellichaam spanningen die barsten in het biscuit en scheurtjes in het glazuur veroorzaken.

Hypotheses

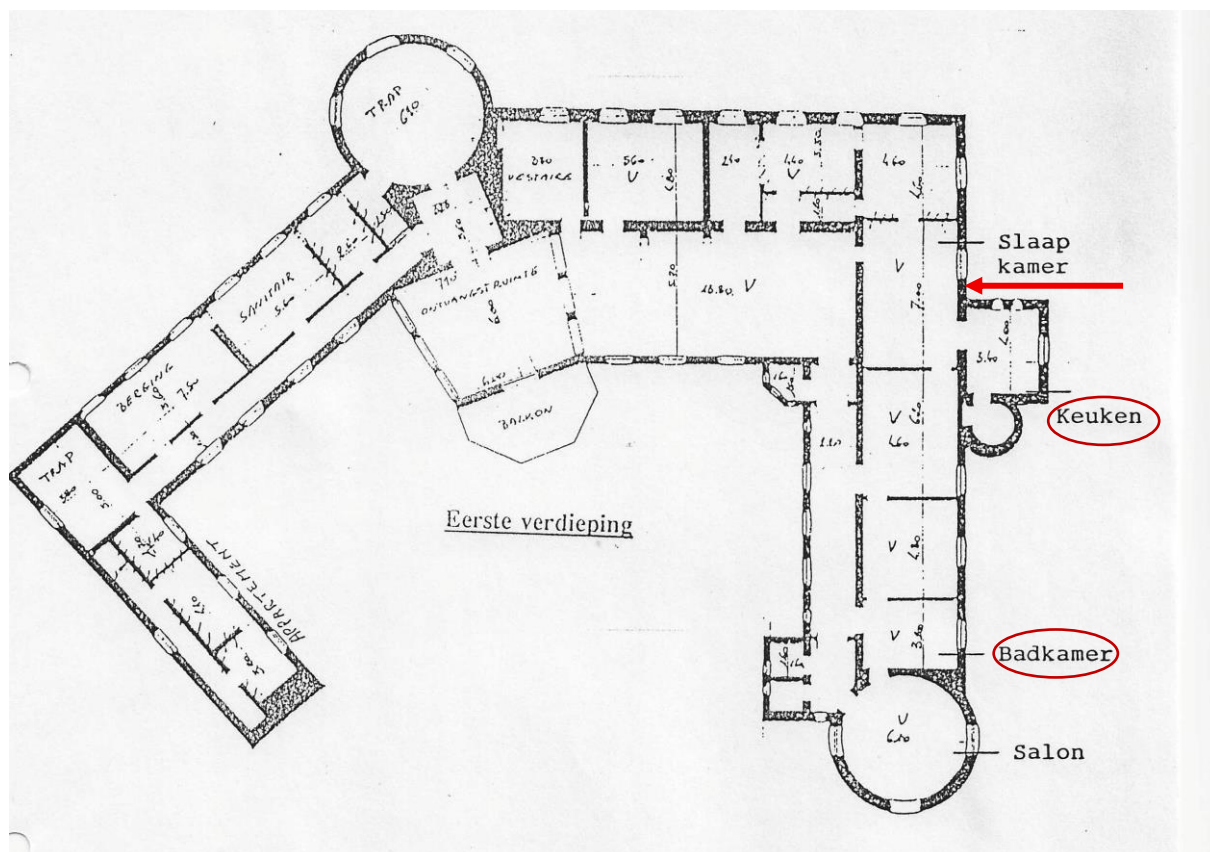
Ofwel zijn de tegels bij de installatie van de elektriciteitskast onaangeroerd gebleven en zitten het tableau en de drie bovenste drietulptegels verscholen achter die elektrische inrichting, ofwel zijn ze bij die gelegenheid uit de muur verwijderd. Normalerweise zou men kunnen en mogen verwachten dat die in een kelder of op de zolder van het kasteel bewaard zijn gebleven. Bij een rondgang in deze locaties werden geen tegels aangetroffen, evenmin de twee schouwmeubels uit 1983 en 1995.

Gezien de erg fragiele toestand van het tableau met zicht op Gorinchem, en de quasi onmogelijkheid om dit op een verantwoorde wijze uit de muur te halen, mogen we er van uit gaan dat het tableau en de drie tegels erboven zich nog steeds in de wand achter deze elektriciteitskast bevinden.

Vermits de elektriciteitskast daar als een permanente voorziening is geplaatst, is het weinig waarschijnlijk dat we ooit de ware toedracht van deze verdwijning zullen kennen.

Frans Caignie, 2026

Bijlage

Lokalisatie van de ruimten waarin zich de tegelverzameling bevindt, op de eerste verdieping in de oostelijke vleugel van het kasteel (uit: M. Van den Kloot, *Kasteelbrochure*, Malle 1993). De buitenmuur die men ziet doorheen het raam van de linker vensternis is aangeduid met een rode pijl.